

ניגון הקהל בניגון החזן: יסוד המנהג הנפוץ

הרב לב לייבמן

בספר "הלכות ומנהגי מהר"ש"י¹ לרבינו שלום מנוישטט (אשכנז), רבו של המהרי"ל בעל מנהגי מהרי"ל, על יסוד מאמר חז"ל על הכתוב "משה ידבר והאלקים יענו בקול"² – "בקולו של משה"³, אומר, שבאיזה ניגון שאומר החזן, כן (באותו ניגון) צריך הקהל לענות אחריו אמון, ושאר דברים שאומרים אחריו, וכן העולה לתורה, צריך לברך ברכת התורה באותו ניגון של קריאת הבעל קורא.

[בשלחן ערוך⁴ נאמר, ש"העונה אמן לא יגביה קולו יותר מהמברך, שנאמר גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדיו"⁵. גם דין זה מצביע על השוואת הקול בין המברך לבין העונה. ואולם במקור הנ"ל אנו רואים, שאין זו רק השוואת עוצמת הקול, כי אם גם השוואת נגינותיו].

על יסוד זה, ניתן להבין כמה דברים הנהוגים בניגוני הברכות, אשר ע"פ מקור הנ"ל, מנהגים אלו הם בדיוק ויש להן יסוד במנהג ישראל, המבוסס על דברי הגמרא ועד להתבססות על מעמד מתן תורה בהר סיני.

ואפרט להלן כמה הנהגות בולטות בנידון.

*

בימים נוראים, בהם קריאת התורה היא בטעמי נגינה מיוחדים, אזי נהוג שגם העולה לתורה, מברך את הברכות, לא בניגון הרגיל של עליה לתורה, כי אם בניגון בסגנון טעמי הימים הנוראים⁶.

כעת אם לשים לב, נבחין שגם **ניגון ברכת עליה לתורה הרגיל** של השנה, הוא תואם לסגנון קריאת התורה.

¹ ע' רט.

² שמות יט, יט.

³ ברכות מח, א.

⁴ או"ח סימן קכ"ד סעיף י"ב ובט"ז. שו"ע אדמו"ר הזקן שם סעיף י"ג.

⁵ והוא מברכות מה, א. ושם מיד מופיע דין דומה לגבי מתרגם שלא יגביה קולו, ונלמד מהכתוב "והאלקים יענו בקול".

⁶ ולפי זה, העולה למפטיר של ימים נוראים, אותו קוראים בטעמי נגינה הרגילים ולא של ימים נוראים, עליו לברך בניגון הברכות הרגיל ולא של ימים נוראים.

כעת גם מובן, מדוע **בברכת ההפטרה** – של המפטיר בנביא, מצינו בסידור⁷ טעמים על גבי הברכה, דבר אינו רגיל כלל⁸. והוא משום שהברכה צריכה להיות מעין ובסגנון הקריאה, ועל אשר טעמי הנגינה בנביא הן נבדלות מטעמי הקריאה הרגילים, לכן המפטיר אומר את הברכה ב"טעמים" של הנביא (אם כי עדיין אין זה עונה על השאלה, מדוע אין מופיעים 'טעמים' בברכת התורה, ובברכת המגילה. אמנם טעם ויסוד כללי למנהג זה – יש כאן).

כעת בנוגע **לניגון הברכות של מגילת אסתר**: טעמי הנגינה של מגילת אסתר יש בהן סולמות מז'וריים מובהקים ומובלטים (בניגוד לקריאה הרגילה), ובניגון הברכות המקובל למגילה, מודגש המז'ור.

(אשר גם **ניגון ברכות הדלקת נרות חנוכה** המקובל, מושתת על מז'ור. אולם, בנרות חנוכה, הניגון עולה מנמוך לגבוה בסדר מסודר, יש לומר שמבטא את העלאת הנרות ואור ישר, לעומת זאת פורים שהוא עלילת אתהפכא, ניגון ברכות המגילה מבטא בתנועתו את התכוונות הללו).

ומעתה, גם **ניגון שושנת יעקב**, שנאמר לאחרי ובסמיכות לקריאת המגילה, יש בהן את אותה התנועה המז'ורית שנמצאת גם בברכות שלפני המגילה.

כל זה הוא ביחס לברכות.

והנה במקור הנ"ל, כלל זה אמור גם על עניית אמן ועניית כל דבר ע"י הקהל בעקבות החזן, שגם הניגון צריך להיות "בעקבותיו" של ניגון החזן.

וגם לתופעה זו ניתן לשים לב, במיוחד בתפילות שבת ויום טוב, בהן החזן מכליל נוסח נגינה מסורתי, בקדיש, בסיומי קטעי תפילה וסיומי ברכות, וכדו'. ניתן להבחין כי הקהל עונה "אמן", "ברוך הוא וברוך שמו", "ברכו", ועוד, באותו סגנון של החזן.

דומני להדגיש, שאין הכוונה, שהעונה צריך לחקות בדווקא ובדיוק את אותו הניגון של המברך, כי אם שהעונה צריך להיות "כעונה אחר הקורא" מבחינת **סגנון** הניגון, וכמשלים ומקבל את הדברים (מעבר לכך שהוא "עונה" אחריו מבחינת התוכן המילולי), אשר על ידי זה העונה הוא בבחי' "מקבל" מן המברך או מן החזן.

⁷ וכן הוא גם מנהג אשכנז וגם מנהג תימן.

⁸ וכן דנו באריכות בפורום אוצר החכמה בסיבת העניין, וצינו לסידור ר' שבתי סופר (בהקדמה לסידורו): "הלא יראו בעיניהם שהקדמונים עשו נגוני הטעמים בברכה שלפני ההפטרה על פי הבנתם העניין".